

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.114:167.4

Микола КОТЕНКО

кандидат юридичних наук, доцент кафедри інтелектуальної власності та інформаційного права, Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, 01033

ORCID: 0000-0001-8046-6641

DOI: 10.32782/LST/2021-4-1

Бібліографічний опис статті: Котенко М. (2021). Положення юридичного позитивізму та соціологічного типу праворозуміння як пізнавальної основи вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності. *Law. State. Technology*, 4, 3–8, doi: 10.32782/LST/2021-4-1

ПОЛОЖЕННЯ ЮРИДИЧНОГО ПОЗИТИВІЗМУ ТА СОЦІОЛОГІЧНОГО ТИПУ ПРАВОРОЗУМІННЯ ЯК ПІЗНАВАЛЬНОЇ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНО-ПРАВОВИХ АСПЕКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Метою статті є встановлення пізнавального потенціалу положень юридичного позитивізму та соціологічного типу праворозуміння для вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності. Автором обґрунтовано актуальність наукового пізнання положень юридичного позитивізму та соціологічного типу праворозуміння як пізнавальної основи вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності. Доведено, що від заснованості наукового дослідження на відповідних положеннях типів праворозуміння залежатимуть в подальшому результати теоретичних досліджень. **Методологічною основою** роботи є комплекс складників, до яких віднесено: принципи наукового пізнання (всебічності, об'єктивності, гласності, достовірності, системності та ін.), як систему пізнавальних положень, котрі визначають зміст наукового пізнання положень юридичного позитивізму та соціологічного типу праворозуміння, їх дослідницький потенціал, забезпечують його цілісність і комплексність, достовірність наукового знання, виступають в якості єдиного можливого засобу забезпечення наукової основи дослідження та приросту нових знань; методологічні підходи (феноменологічний, аксіологічний, герменевтичний та ін.), що визначають пізнавальну стратегію дослідження положень юридичного позитивізму та соціологічного типу праворозуміння, їх значення для ціннісного виміру інтелектуальної власності, забезпечують концептуалізацію результатів наукового дослідження; методи наукового дослідження (філософські (світоглядні), загальнонаукові та спеціальні наукові), функціональні можливості яких націлені на вивчення конкретних пізнавальних аспектів положень вказаних типів праворозуміння. **Наукова новизна** дослідження зумовлена тим, що стаття є сучасним науковим дослідженням, у якому визначено та охарактеризовано пізнавальний потенціал положень юридичного позитивізму та соціологічного типу праворозуміння для вивчення інтелектуальної власності як складової частини правових цінностей. За результатами дослідження обґрунтовано комплекс **висновків**, в яких відображено, що положення: 1) позитивістського типу праворозуміння характеризують ціннісно-правові аспекти інтелектуальної власності крізь призму її прояву у вигляді системи реально встановлених загальнообов'язкових правил поведінки, що відображають публічний інтерес, що забезпечується державно-владним механізмом гарантування та захисту прав суб'єктів права інтелектуальної власності; 2) соціологічного типу сприяють вивченню особливостей зародження, розвитку і функціонування інтелектуальної власності під впливом соціальних факторів, які є невід'ємними і реальними та мають ефективний вплив як на сферу інтелектуальної власності, так і на зміст, характер, результативність її правового забезпечення.

Ключові слова: інтелектуальна власність, правова цінність інтелектуальної власності, методологічна основа, юридичний позитивізм, соціологічний тип праворозуміння, аксіологічний методологічний підхід.

Mykola KOTENKO

PhD in Law, Associate Professor at the department of Intellectual Property and Information Law, Institute of Law of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska str., Kyiv, Ukraine, 01033

ORCID: 0000-0001-8046-6641

DOI: 10.32782/LST/2021-4-1

To cite this article: Kotenko M. (2021). Polozhennia iuridichnogo pozitivizmu ta sotciologichnogo tipu pravorozuminnia iak piznavalnoi osnovi vivchennia tcinnisno-pravovikh aspektiv intelektualnoi vlasnosti [Provisions of legal positivism and sociological type of legal understanding as a cognitive basis for studying the value and legal aspects of intellectual property]. *Law. State. Technology*, 4, 3–8, doi: 10.32782/LST/2021-4-1

**PROVISIONS OF LEGAL POSITIVISM AND SOCIOLOGICAL TYPE
OF LEGAL UNDERSTANDING AS A COGNITIVE BASIS FOR STUDYING
THE VALUE AND LEGAL ASPECTS OF INTELLECTUAL PROPERTY**

The purpose of the article is to establish the cognitive potential of the provisions of legal positivism and sociological type of legal understanding to study the value and legal aspects of intellectual property. The author substantiates the relevance of scientific knowledge of the provisions of legal positivism and the sociological type of legal understanding as a cognitive basis for the study of value and legal aspects of intellectual property. It is proved that the results of theoretical research will depend on the basis of scientific research on the relevant provisions of the types of legal understanding. The methodological basis of the work is a set of the following components, which include: principles of scientific knowledge (comprehensiveness, objectivity, publicity, reliability, system, etc.), as a system of cognitive provisions that determine the content of scientific knowledge of legal positivism and sociological type of law, their research potential, ensure its integrity and complexity, the reliability of scientific knowledge, act as the only possible means of providing a scientific basis for research and the growth of new knowledge; methodological approaches (phenomenological, axiological, hermeneutic, etc.) that determine the cognitive strategy of the study of the provisions of legal positivism and sociological type of jurisprudence, their importance for the value dimension of intellectual property, provide conceptualization of research results; methods of scientific research (philosophical (worldview), general scientific and special-scientific), the functional capabilities of which are aimed at studying specific cognitive aspects of the provisions of these types of legal understanding. The scientific novelty of the study is due to the fact that the article is a modern scientific study, which identifies and characterizes the cognitive potential of the provisions of legal positivism and sociological type of legal knowledge for the study of intellectual property as part of legal values. The results of the study substantiate a set of conclusions, which show that the provisions of 1) positivist type of legal understanding characterize the value-legal aspects of intellectual property through the prism of its manifestation in the form of: a system of established mandatory rules of conduct reflecting the public interest. power mechanism to guarantee and protect the rights of subjects of intellectual property rights; 2) sociological type will contribute to the study of the origin, development and functioning of intellectual property under the influence of social factors that are integral and real, effectively influencing the field of intellectual property and the content, nature, effectiveness of its legal support.

Key words: intellectual property, legal value of intellectual property, methodological basis, legal positivism, sociological school of law, axiological methodological approach.

Актуальність проблеми. Праворозуміння – це найважливіша категорія в юриспруденції. Від неї залежать усі подальші науково-правові та практичні процеси. Праворозуміння впливає на правосвідомість, що є одним із чинників формування правової культури. Оскільки інтелектуальна власність є явищем правової реальності, то її пізнання залежить від того, положень якого типу праворозуміння дотримується дослідник, методологічний потенціал яких підходів до праворозуміння застосовує суб'єкт наукового пізнання. Це пояснюється тим, що від заснованості наукового дослідження на відповідних положеннях типів праворозуміння залежатимуть в подальшому результати теоретичних досліджень. Так само і в сучасній юридичній літера-

турі вченими досить часто наголошується на науково-дослідному значенні положень сучасних типів праворозуміння, які формують світоглядну основу наукового пізнання, визначають його стратегію та загальне бачення змісту і результату дослідження, формують загальні засади пізнавальної діяльності у сфері права, слугують засобом узагальнення найбільш типових усталених підходів до характеристики та сприйняття права, орієнтації на такі критерії, як об'єктивність, достовірність, верифікованість, можливість практичного відтворення результатів (Laraeva, 2012: 34–35; Nersesiantc, 2002: 27–28). В цілому варто підтримати погляди вчених та відзначити, що ціннісний вимір інтелектуальної власності в пізнавальному плані так

само залежить від положень того або іншого типу праворозуміння (або положень декількох типів), зумовлює формування стратегії наукового дослідження, визначає пізнавальну основу науково-дослідної роботи, доводить обґрунтованість та всебічність отриманих наукових результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Праворозуміння є науковою категорією, яка відображає процес і результат цілеспрямованої розумової діяльності людини, характеризує пізнання права, його оцінку та ставлення до нього як до цілісного соціального явища (Alekseev, 1995: 169). З огляду на запропоноване визначення праворозуміння слід відзначити, що в його зміст закладене його методологічне призначення, а також пізнавальні можливості положень його типів, концепцій, шкіл тощо. Саме праворозуміння є таким, що засноване на дослідженні права та правових категорій, їх осмисленні та оцінюванні, відображає стан сприйняття права суб'єктом, подальше ставлення суб'єкта до права як до самостійного явища. Зі свого боку зазначений стан сприйняття права, його усвідомлення, подальшого ставлення до нього суб'єкта відображає сформоване переконання у суб'єкта про право як про категорію, що наділена відповідними властивостями, які в подальшому закладаються в основу його дослідження. Отже, інтелектуальна власність як ціннісно-правовий феномен є об'єктом наукового пізнання крізь призму сприйняття права, його усвідомлення, подальшого ставлення суб'єкта до права як до цінності, що відображає сформоване переконання суб'єкта про право як про категорію, яка не лише наділена відповідними властивостями, але і є сферою акумулювання та поширення соціокультурного надбання людства, прояву його інтелектуального потенціалу, що виявляється у системі самих об'єктів інтелектуальної власності та відповідному рівні їх правового забезпечення.

Більшість вчених характеризує категорію «праворозуміння» через категорію «пізнання права», хоча трапляються роботи вчених, в яких праворозуміння навіть ототожнюється зі всією правовою дійсністю чи реальністю. Одні автори обмежують такий предмет пізнання лише сутністю права та його роллю в регулюванні суспільних відносин, а інші автори включають у нього майже всі загальні властивості, риси і прояви права, що, на думку П.М. Рабіновича, призводить до «ототожнення праворозуміння бодай не з усім загальнотеоретичним правознавством» (Rabinovich, 2013: 154). У такому ж ключі формулює визначення поняття «праворозуміння»

і А.Д. Машков, вказуючи на те, що «праворозуміння – це сукупність (або система) уявлень (або знань) про те, чим є право за своєю суттю та змістом, яка мета його існування, яка його соціальна сутність, соціальна цінність та соціальне призначення для суспільства, у яких формах існує та реалізується право, носієм яких прав є певний носій праворозуміння (суб'єкт праворозуміння)» (Mashkov, 2008: 343). На підставі аналізу підходів до характеристики праворозуміння Г.В. Наставна обґрунтовано зазначає, що праворозуміння як пізнавальна основа комунікативного методологічного підходу до вивчення правових явищ – це категорія, що існує в свідомості людини, за допомогою якої осмислюється сутність права та його реалізація, пояснюється те, що відображає поняття, позначене словом «право», а також яка допомагає досягнути деякі явища об'єктивної дійсності, використовуючи поняття «право» (Nastavna, 2018: 65). Наукове дослідження ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності потребує такого розвитку свідомості людини, за допомогою якого відбудеться осмислення права як складного багатоаспектного феномену, можливо буде визначити межі, де функціонує право, а також його місце в системі ціннісних явищ, його цінність у суспільстві, що в подальшому дозволить досягнути феномен інтелектуальної власності як явище об'єктивної дійсності, де акумульовано ціннісні властивості та забезпечується цілісність соціально корисних явищ.

Визначення мети дослідження. У цій роботі вважаємо за доцільне, взявши за основу наявну в юридичній літературі характеристику положень типів праворозуміння, акцентувати увагу на тому, щоб встановити пізнавальний потенціал положень юридичного позитивізму та соціологічної школи праворозуміння для вивчення ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті розробки проблематики пізнання інтелектуальної власності крізь призму ціннісно-правового виміру питання типології праворозуміння варто вирішувати шляхом аналізу запропонованих у науковій літературі положень, які характеризують зміст відповідних типів праворозуміння. До таких типів належать, крім інших, юридичний позитивізм та соціологічний тип, котрі відображають істотні й загальнотеоретичні ознаки права та складають основу виокремлення і застосування методологічного базису пізнання інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену. Пізнавальні ідеї юридичного позитивізму дозво-

ляють встановити особливості участі держави у процесі унормування інтелектуальної діяльності, визначити її роль в унормуванні такої діяльності та наданні правового статусу, забезпеченні охорони та захисту прав на її результати. Оскільки право визначається як результат реалізації державою волі та сили у вигляді наказу суверена (Gobbs, 2001: 328) з метою здійснення управління поведінкою людини (Ostin, 1999: 402), що виражається у формі відповідного державно-владного наказу, що має загальнообов'язковий і беззаперечний характер, то можна припустити, що інтелектуальна діяльність являтиме собою державно регульовану сферу людської діяльності, що відповідатиме загальнодержавній політиці, забезпечуватиметься та охоронятиметься державною за допомогою примусу. Саме тому інтелектуальна власність може бути розкрита крізь призму її важливості для держави, відносини щодо якої підлягають відповідному унормуванню з боку держави. Водночас саме розуміння права відповідно до положень позитивізму дозволяє розкрити його як системне нормативне явище, що є основою унормування життя людей, а це є в свою чергу основою правопорядку (Kelzen, 2004: 265), тому і ідея необхідності правового забезпечення інтелектуальної власності визначатиме процес створення норм права, що узагальнені в межах відповідної системи норм права інтелектуальної власності. *На нашу думку, положення позитивістського типу праворозуміння в частині вивчення інтелектуальної власності як ціннісно-правового феномену, безумовно, мають раціональне зерно і повинні бути враховані. Зокрема, мають бути взяті до уваги ті положення, які характеризуватимуть ціннісно-правові аспекти інтелектуальної власності крізь призму її прояву у вигляді:*

- системи реально встановлених загальнообов'язкових правил поведінки, що націлені на забезпечення унормування життя людей у сфері створення, володіння, використання, розпорядження об'єктами права інтелектуальної власності;
- правил поведінки, що відображають публічний інтерес, враховують пріоритетність соціально корисних напрямів інтелектуальної діяльності та об'єктів права інтелектуальної власності;
- державно-владного механізму гарантування та захисту прав суб'єктів права інтелектуальної власності, недопущення порушення їх законних інтересів, стимулювання їх інтелектуальної діяльності тощо.

Проте положення позитивістського підходу до розуміння права в цілому та пізнання ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності зокрема мають і свої недоліки, оскільки поза увагою дослідника залишаються такі правові аспекти інтелектуальної власності, як їх невід'ємний від людини характер, походження від людської інтелектуальної діяльності, нез'ясованою залишається роль суспільства у створенні об'єктів права інтелектуальної власності та захисті його інтересів, досить перебільшеною є роль держави і права в правовому забезпеченні інтелектуальної діяльності та об'єктів права інтелектуальної власності.

Слід окремо зупинитись на пізнавальному значенні положень соціологічного типу праворозуміння, який в основу розуміння права вкладає ідею його виключно соціального походження, соціальної сфери функціонування, соціальної зумовленості розвитку тощо. Пізнавальними перевагами соціологічного типу праворозуміння є акцент на історизмі досліджуваного явища або процесу, що дозволяє його розкрити з точки зору закономірностей його зародження, формування, розвитку і функціонування. З точки зору еволюції зародження, формування, розвитку та функціонування можливо розглядати як інтелектуальну діяльність та інтелектуальну власність, так і їх наукове пізнання та правове забезпечення. Крім того, з точки зору правопізнання положення соціологічного типу праворозуміння дозволяють розмежувати правове забезпечення інтелектуальної власності, а саме ті норми, що відображають публічний інтерес, з одного боку, та правові норми, що закріплюють приватний інтерес, з іншого боку (Gurvich, 2004: 304). Крім того, положення соціологічного типу сприяють встановленню об'єктивних потреб у правовому забезпеченні інтелектуальної власності, рівня їх врахованості або нехтування, а також дозволяють здійснити моніторинг та аналіз законодавчої бази на предмет її відповідності цим об'єктивним потребам. Також пізнавально перспективними є положення соціологічного типу, які виключають можливість «несвідомого» розвитку права і визнають наявність лише тих норм права, які мають соціально націлений характер. Саме їх метою буде визначатись в подальшому їх дія (Iering, 1999: 442). Аналіз ціннісно-правових аспектів інтелектуальної власності можна буде провести з точки зору правотворчого задуму та стану його досягнення, визначення можливої невідповідності між правотворчим задумом та досягнутим правовим результатом, а також з'ясування

перспективних напрямів посилення правового забезпечення інтелектуальної власності. Також корисним буде встановлення ролі інших (неправових, соціальних) норм у забезпеченні впорядкування суспільних відносин у сфері інтелектуальної власності. Зокрема, ідеться про співвідношення так званих писаних і неписаних норм права у впорядкуванні суспільних відносин. Соціологічний тип дослідження правових явищ ставить акцент у питанні зародження, розвитку і функціонування інтелектуальної власності на соціальних факторах. Виходячи з того, що об'єктивною природою права є соціальні фактори, вказані фактори слід розглядати як такі, що є невід'ємними і реальними та мають ефективний вплив як на сферу інтелектуальної власності, так і на зміст, характер, результативність її правового забезпечення. У подальшому виявлені недоліки матимуть правоутворюючий характер, визначатимуть відповідні напрями удосконалення правового забезпечення інтелектуальної власності. Крім того, пропонується здійснювати наукове дослідження з метою досягнення так званої соціальної солідарності, забезпечення розвитку інтелектуальної власності шляхом об'єднання людей та встановлення гармонійних взаємовідносин між ними.

Оскільки в іншому випадку правові норми, що деструктивно впливають на розвиток і функціонування сфери інтелектуальної власності, не можуть бути визнані правовими в їх соціологічному розумінні, вони матимуть антисоціальний характер. І навпаки, правове забезпечення інтелектуальної власності як прояв її цінності, може розглядатись крізь призму особливої форми досягнення суспільством солідарності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проаналізовані нами вище положення відповідних підходів до праворозуміння не є вичерпними, сьогодні все більше і більше поширюються різноманітні підходи до розуміння права. Зокрема, такі підходи, як онтологічний, лібертарний, аксіологічний, комунікативний, герменевтичний, інституційний, діяльнісний тощо, по суті акумулюють в собі перспективні положення зазначених вище класичних підходів до розуміння права. Слід відзначити, що на сучасному етапі розвитку наукових знань про право ми досягли того, що в юридичній доктрині представлене широке коло підходів до праворозуміння. Така ситуація породжує необхідність їх впорядкування, систематизації, бо в іншому випадку їх подальший розвиток буде відбуватись шляхом їх приросту без узгодження між собою, тобто екстенсивно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лапаева В.В. Типы правопонимания: правовая теория и практика : монография. М. : Российская академия правосудия, 2012. 580 с.
2. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства : учебник для вузов. М. : Норма : ИНФРА-М, 2002. 552 с.
3. Алексеев С.С. Теория права. М. : БЕК, 1995. 320 с.
4. Рабінович П.М. Деякі сучасні концепції права в Росії та Україні (у світлі потребового праворозуміння). *Філософія права і загальна теорія права*. 2013. № 1. С. 152–155. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/filpr_2013_1_15.pdf.
5. Машков А.Д. Проблемы теории державы и права. Основы : курс лекцій. К. : К.І.С., 2008. 470 с.
6. Наставна Г.В. Антрополого-комунікативний підхід дослідження права: природа, зміст, функціональне призначення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2018. 261 с.
7. Гоббс Т. Левиафан, или Материя, форма и власть государства церковного и гражданского. М. : Мысль, 2001. URL: <http://tululu.org/read53757/>.
8. Остин Дж. Определение понятия юриспруденции. *Антология мировой правовой мысли в 5-ти т. / Отв. ред. Л.Р. Сюкияйнен*. М. : Мысль, 1999. Т. 3 : Европа и Америка, XVIII–XX вв. 829 с.
9. Кельзен Г. Чисте Правознавство. З додатком: Проблема справедливості / перекл. з нім. О. Мокровольського. К. : Юніверс, 2004. 496 с.
10. Гурвич Г.Д. Философия и социология права: избранные сочинения. СПб. : Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2004. 845 с.
11. Иеринг Р. Борьба за право. Антология мировой правовой мысли в 5-ти т. / отв. ред. Л.Р. Сюкияйнен. М. : Мысль, 1999. Т. 3 : Европа и Америка, XVIII–XX вв. 829 с.

REFERENCES:

1. Lapaeva, V.V. (2012) *Tipy pravoponimaniia: pravovaia teoriia i praktika: monografiia* [Types of legal understanding: legal theory and practice]. Moscow : Rossiiskaia akademiia pravosudiia. [in Russian].

2. Nersesiantc, V.S. (2002) *Obshchaia teoriia prava i gosudarstva: uchebnik dlia vuzov [General theory of law and state: textbook for universities]*. Moscow : Norma : INFRA-M. [in Russian].
3. Alekseev, S.S. (1995) *Teoriia prava [Theory of law]*. Moscow. : BEK. [in Russian].
4. Rabinovich, P.M. (2013) Deiaiki suchasni kontseptcii prava v Rosii ta Ukraïni (u svitli potrebovogo pravorozuminnia) [Deyaky modern concept of law in Russia and Ukraine (at the light of the consumer law)]. *Filosofiia prava i zagalna teoriia prava*. № 1. 152–155. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/filpr_2013_1_15.pdf [in Ukrainian].
5. Mashkov, A.D. (2008) *Problemi teorii derzhavi i prava. Osnovi: kurs lektcii [Problems of the theory of power and law. Basics: course of lectures]*. Kyiv. : K.I.S. [in Ukrainian].
6. Nastavna, G.V. (2018) Antropologo-komunikativnii pidkhid doslidzhennia prava: priroda, zmist, funktsionalne pryznachennia [Anthropo-komunikative pidhid of the law: nature, zmist, functional sign]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Gobbs, T. (2001) *Leviafan ili materiia, forma i vlast gosudarstva tserkovogo i grazhdanskogo [Leviathan or matter, form and power of the church and civil state]*. Moscow : Mysl. Retrieved from : <http://tululu.org/read53757/>. [in Russian].
8. Ostin, Dzh. (1999) *Opredelenie poniatii iurisprudencii [Definition of the concept of jurisprudence]*. *Antologiiia mirovoi pravovoi mysli v 5-ti t. / Otv. red. L. R. Siukiainen*. Moscow. : Mysl. T. 3 : Evropa i Amerika, XVIII–XX vv. [in Russian].
9. Kelzen, G. (2004) *Chiste Pravoznnavstvo. Z dodatkom: Problema spravedlivosti [Pure Pravoznnavstvo. Problem of justice]*. Kyiv. : Iunivers. [in Russian].
10. Gurvich, G.D. (2004) *Filosofiia i sotciologiiia prava: izbrannye sochineniia [Philosophy and Sociology of Law: Selected Works]*. St. Petersburg : Izdatelskii Dom S.-Peterb. gos. un-ta. [in Russian].
11. Iering, R. (1999) *Borba za pravo [Struggle for the right]*. *Antologiiia mirovoi pravovoi mysli v 5-ti t. / Otv. red. L. R. Siukiainen*. Moscow : Mysl. T. 3 : Evropa i Amerika, XVIII–XX vv. [in Russian].